

că acest obiectiv a fost atins, iar noua generație de filologi va fi motivată, și datorită lucrărilor de acest tip și modelului de lucru propus, să-și îndrepte atenția spre manuscrisele și tipăriturile din epoca veche și premodernă a culturii române, cunoscute sau mai puțin cunoscute, care așteaptă să fie editate și studiate.

Mariana Nastasia
Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”
Academia Română, Filiala Iași, România
(mariananastasi@yahoo.com)

Atlasul lingvistic român, pe regiuni. Banat, sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu, vol. VI, partea 1, *Material lingvistic necartografiat*, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu (coordonator), Cosmina-Maria Berindei, Doina Grecu, Veronica Ana Vlasin, CLXXXIV + 618 p.; partea a 2-a, *Hărți lingvistice interpretative*, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu (coordonator), Cosmina-Maria Berindei, LXIX + 481 p. București, Editura Academiei Române, 2023.

Cu cel de-al șaselea volum al NALR/ALRR–Banat, apărut în 2023 la Editura Academiei Române, se încheie „publicarea materialului dialectal adunat cu *Chestionarul NALR [...]* pentru *Noul Atlas lingvistic român pe regiuni – Banat* (de la vol. III: *Atlasul lingvistic român pe regiuni – Banat*)” (p. VII), după cum aflăm din succinta, dar foarte densa *Notă preliminară* (p. VII–VIII) semnată de Nicolae Mocanu, coordonatorul echipei de specialiști care și-au asumat această dificilă sarcină. Aceeași sursă aduce la cunoștința (sau, după caz, îi reamintește) cititorului date esențiale ale unui istoric al lucrării: informații cu privire la debutul anchetelor pe teren pentru atlasul regional al Banatului (începutul lunii decembrie 1969) și, implicit, la durata proiectului care s-a finalizat prin volumul al șaselea; aparițiile editoriale care constituie cele mai reprezentative repere temporale ale seriei (1980: primul volum, 2011: penultimul volum, precedent celui de față); momentul schimbării de titlu pentru care au optat autorii (începând cu volumul al treilea); conținutul volumelor, în funcție de configurația tematică a *Chestionarului NALR*, dar și de maniera de prezentare a materialului, repartizat, în baza relevanței lui diatopice, în hărți (analitice, sintetice și interpretative), respectiv material necartografiat (MN); mențiuni despre o primă variantă de redactare a materialului necartografiat, din păcate în mare măsură imposibil de recuperat, în care, „după principii mai puțin obișnuite în dialectologia românească”, se optase pentru structurarea materialului „pe fenomene lingvistice dialectale, cu observații și comentarii extinse, inclusiv de factură etimologică și sistemică, sau cu relaționări interne” (*ibidem*) etc.

Redactat acum într-o formulă mai „clasică” (așa cum arată Nicolae Mocanu, asimilând-o celei utilizate în NALR–Oltenia și în volumul anterior al NALR/ALRR–Banat), materialul necartografiat care constituie substanța părții întâi (cu subtitlul *Material lingvistic necartografiat*) a volumului al șaselea este rezultatul implicării a două generații de dialectologi, a căror contribuție (în ce privește redactarea, introducerea în calculator, verificarea, corectarea și revizia listelor MN și, pe de altă parte, fișarea pentru indice, apoi sistematizarea acestuia, corectarea și revizia) este menționată în *Nota preliminară* și consemnată detaliat într-o secțiune aparte, inserată după pagina de titlu. Astfel, într-o ordine dată de aportul cantitativ (cuantificat exact), dar și – bănuim – de relevanța angajării, grupul de lucru responsabil de redactarea acestei prime părți a volumului al șaselea a fost format din:

Nicolae Mocanu, Ioan Faiciuc, Cosmina-Maria Berindei, Doina Grecu, Veronica Ana Vlasin, apoi Gabriela Violeta Adam și Lavinia Nasta¹², componentă care sugerează, prin comparație cu lista autorilor volumelor precedente, o schimbare de generație, determinată în primul rând de cauze obiective: restrângerea nucleului inițial de anchetatori-redactori (format din Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc și Nicolae Mocanu, cărora li s-au alăturat, pentru anchete în anumite puncte, Petru Neiescu, precum și timișorenii Eugen Dorcescu și Maria Purdela-Sitaru), prin dispariția lui Eugen Beltechi și prin retragerea din echipă a lui Ioan Faiciuc.

O componentă similară are colectivul care s-a ocupat de realizarea celei de-a doua părți (subintitulată *Hărți lingvistice interpretative*): mai întâi sunt menționați redactorii hărților interpretative (în ordinea dată de contribuția la această secțiune a atlasului) – Nicolae Mocanu (care și-a asumat și alte sarcini substanțiale, precum corectura întâi și a doua și colaborare la revizia finală), Ioan Faiciuc, Cosmina-Maria Berindei (căreia i-a revenit în plus corectura întâi, parțială, și colaborare la revizia finală) și Eugen Beltechi –, cărora li s-au adăugat, pentru anumite operații, Doina Grecu (colaborare la corectura a doua) și Lavinia Nasta¹³ (corectura a treia și colaborare la revizia finală).

Înainte de a trece la prezentarea efectivă a conținutului celor două părți ale volumului, fiecare cu specificul ei, dar și cu elementele de continuitate date de abordarea unitară și de corelațiile dintre textele de tip MN și hărțile interpretative din partea a doua, facem o ultimă remarcă cu privire la maniera de redare a autorilor seriei, care, indiferent de mutațiile survenite în ultimul timp în echipa de autori-redactori, a conservat, până la acest ultim volum, formula inițială, instituită încă de la prima apariție editorială („Sub conducerea lui Petru Neiescu, de Eugen Beltechi, Ioan Faiciuc, Nicolae Mocanu”). Situația semnalată nu reprezintă un act de reverență gratuit față de fondatori, ci vorbește despre impactul decisiv al acestora în realizarea lucrării, prin implicarea lor nu doar în colectarea materialului (etapă de importanță capitală în orice lucrare de cartografie lingvistică), ci în însăși concepția de ansamblu a unuia dintre atlasele lingvistice românești regionale cel mai bine realizate și care se constituie, din mai multe puncte de vedere, într-un adevărat etalon.

Din punct de vedere structural, **prima parte** a volumului al șaselea, cea destinată materialelor nepublicate anterior ca hărți (majoritatea, 1184, din Chestionarul general, la care se adaugă răspunsurile la două întrebări din Chestionarele speciale), urmează nu doar modelul aplicat în tomurile anterioare, ci, în linii mari, și configurația căreia i se conformează, cu unele adaptări și specificități, toate atlasele regionale românești din seria NALR/ALRR. *Notei preliminare* menționate *supra* îi succedă *Lista localităților anchetate*, cuprinzând și corespondențele dintre ALRR–Ban., ALR I, ALR II și WLAD (p. LXI–LXIII), apoi o listă minimală de *Abrevieri* (p. LXIV), foarte utilul *Indice alfabetic al cuvintelor-titlu* (p. LXV–XCVIII) și în final *Indicele alfabetic al termenilor cuprinși în MN* (p. XCIX–CLXXXIV), o adevărată bază de date lexicografice, de o extraordinară valoare intrinsecă, prin bogăția materialului astfel stocat. De altfel, amploarea și consistența lexicului înregistrat reprezintă primul element de specificitate care se remarcă la acest indice – în fapt o colecție impresionantă de cuvinte, forme și variante ale acestora, prelucrate lexicografic după o metodă ale cărei principii esențiale au fost prezentate sintetic

¹² Toți cercetătorii ai Institutului de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Academia Română – Filiala Cluj-Napoca.

Ultimele două nume sunt consemnate la rubrica, mai mult decât onorantă în contextul dat, de „colaborare științifică”. Sub eticheta de „colaborare tehnică” apar Partenie Macarie, Voichița Grămadă și Eva Mladin, responsabili de diverse operații tehnoredacționale de tip introducere a materialului în calculator, machetare sau paginare.

¹³ Care apare, la fel ca în prima parte, la „colaborare științifică”. Pentru operații de ordin tehnic, colaboratori au fost Voichița Grămadă și Partenie Macarie.

în NALR/ALRR–Ban., vol. I, nota de la p. XIX (reluată în volumele următoare într-o formă cvasiidentică). Marea majoritate a cuvintelor sunt rezultatul literarizării, operație realizată cu acuratețe. Alte intrări, mult mai puține în raport cu prima categorie, apar într-o transcriere fonetică simplificată, care recurge selectiv la semne diacritice pentru redarea unor pronunții regionale; această opțiune metodologică poate corespunde fie cuvintelor neatestate (*ĉecheriș, ĉeșnișă, ĉilos*¹⁴, *șinghiliu, ŝinghiliu, tușavină* etc.), fie anumitor fonetisme, atipice pentru aria dialectală respectivă (*mĥercuri/hĥercuri, mĥere/hĥere/nere, mĥerlă* etc.) sau rezultate ale unei confuzii cu sunete similare (cu mod de articulare identic și loc de articulare învecinat, ca în cazul lui (*a*) *pișcure*). În fine, o ultimă excepție de la regula literarizării o reprezintă accentul, indicat nu doar „când diferă de uzul obișnuit” (*ibidem*), ca de exemplu în *ghioș*, ci și, izolat, în acronime precum *ceapéu*.

Astfel sistematizat și prezentat, materialul dialectal oferă multiple oportunități de analiză, abordarea lexicografică putând fi completată de alte perspective, în funcție de nivelurile limbii. Indicele consemnează numeroase exemple de accidente fonetice (aferează: a [*a*]suda, a [*o*]bișnui, [*s*]tănoagă; proteză: *aruncaci*, a *amiroși*, a *apipăi*, *arău*, *zbici*; metateză: *frebinte*, *sflcă*, *scărtavete*, *oștie*; asimilare, totală sau parțială: a *deșcheia*, a *înconjora*, *poroi* etc.), dar și reflexe ale unor fenomene fonetice regulate, mai frecvente sau mai izolate, cu o arie mai largă sau mai restrânsă (conservarea unor fonetisme etimologice: *fracșin/frapșin*, a *îmbla*, a *îmfla*, a *împle*, a *întra*, *păreche*, *părete*, *pugn*, a *rădica*, *scamn* etc.; trecerea lui *a* protonic la *ă*: *mășină*, *păpuc*, *pântofar*, *pătroană*, *răion*, *sănită* etc.; închideri atipice ale vocalelor de apertură medie: *cânipă*, *baligă*, *diștept*, *prețin*, *acuperiș*, a *duspi* = a *dospi* etc.; velarizări după consoane pronunțate dur sau după grupuri consonantice: *stăjar*, *stărp*, *străcura*, *străche*, *săceră*, *săcure*, *șărpoaică/șărpoaie*, *trăbui* etc.; *h* fluctuant: *oaldă* = holdă, *hobadă* = obadă, *mară* = marhă, *olube* = hulube, *paar* = pahar, *hognă* = ocnă, *huliu*; mărturii ale siflantizării: *albaștri*, *pește*, *șârpe*, a *tuși* etc.). Alături de alte fonetisme vechi, menționate selectiv *supra*, conservarea lui *-ń* în sufixul *-oń*, *-oańe* (și varianta mai nouă, *-i* semivocalic, în suf. *-oi*, *-oaie*), în numeroase contexte, cu implicații morfonologice, oferă atestări suplimentare ale faptului de limbă respectiv și, totodată, noi probe în sprijinul caracterului arhaic al ariei dialectale în chestiune. Cititorul interesat poate găsi aici și atestări ale unor schimbări de declinare în raport cu situația din limba comună (*corajă* = curaj, *lature/lătore* = latură, *pământe* = pământ, *permisă* = permisie, *potec* = potecă, *pozdară/pozdăr/pozdără/pozdear/pozdară/puzdară/puzdere* = puzderie, *salcă* = salcie, *săcere* = seceră, *spine* = spin, *taure/taore*, *țucure* = țucăr, *pasără* = pasăre etc.), apoi exemple de refacere a singularului după plural (*gonac/gonaș*, *paș*, *scovarză* etc.) sau diferențe – tot față de limba comună – în ce privește conjugarea, în special prin lărgirea inventarului conjugării a doua în defavoarea conjugării a treia (*a făcea*, *a mergea*, *a rămânea*, *a ținea*¹⁵). Toate aceste fapte de limbă, la care se adaugă, firește, multe altele, în conformitate cu specificitatea marcată a ariei dialectale bănățene, pot fi urmărite, cu beneficii ușor de bănuț, și pe hărțile interpretative din partea a doua a volumului, în măsură să ofere date concludente în legătură cu proiecția lor cartografică.

¹⁴ Redat ca atare, fără semnul diacritic.

¹⁵ Ultimele două variante, care se justifică etimologic, ocupau, cel puțin în perioada interbelică (de când datează anchetele pentru ALR), o arie extinsă, pe tot teritoriul dialectului dacoromân existând doar câteva insule (un punct în Muntenia și trei în Oltenia) în care s-a notat, în locul formelor oxitone majoritare *rămânem*, *rămâneți* (corespunzătoare verbului *a rămânea*, de conjugarea a II-a) și *ținem*, *țineți* (corespunzătoare verbului *a ținea*, tot de conjugarea a II-a), variante accentuale paroxitone, care indică apartenența la conjugarea a III-a (cf. ALR II s.n., vol. VII, h. 1940, 1944). Restul, la care se adaugă *a fierbea*, *a pierdea*, *a prindea* și *a trimitea* (neconsemnate ca atare în indice, dar prezentând – în listele de tip MN – forme flexionare cu caracter diagnostic între care accentul oxiton – pe sufix – la persoanele I și a II-a pl. ale prezentului indicativ), sunt analogice.

Prezentând așadar beneficii semnificative și pentru alte domenii și subdomenii ale filologiei, indicele de cuvinte al volumului final al NALR/ALRR–Ban. constituie o sursă de importanță majoră pentru lexicografia și lexicologia românească, în special prin „numărul impresionant de cuvinte necunoscute dicționarelor sau glosarelor existente și, mai ales, de variante lexicale și fonetice” (p. VIII), între care *cicoș*, *ciuiavă*, *ciumârcăit/-ă*, *cloamfăr*, a se *clăusui*, *cruț*, *fălincaț/-ă*, *feldean*, *ferțic*, *foștant*, *fraităr*, *ghefraităr*, *grințaiș*, *maupoanc*, *moroavă*, *morovină*, *obrislaiți* (pl.), *obrist* ș.a. Deosebit de valoroase sunt apoi raritățile lexicale (atât din punct de vedere onomasiologic, cât și semasiologic) precum *barz* ‘sur, cenușiu, cu pene de culoare albă și neagră’, *pană* ‘floare’, *pup* ‘boboc (de floare)’, cu o mențiune specială pentru cele moștenite din latină (a *cure*, a *ima*, *imos* și familia, a se *la*, *mascur*, *muiere*, *păcurar*, *vințre*) sau împrumuturile care contribuie la specificul subdialectului bănățean: germ. *aizănbă*, *bițiclu*, *bițiglă*, *chern*, *claus*, a *fărbălu*, *iancâl*, *maistor*, *maltăr*, *paradaisă*, *parazol*, *răipelț*, *șaf* (*șafllu*, *șafăr* etc.), *șlăifăr*, *șnăidăr*, *șuștăr*, *tișlăr*, *țeler*, *vailing*, magh. *boitar*, *chedve*, *caisin*, *comlău*, *conci*, *fodori* (pl.), *fogaș*, *ghezeș*, *ghiob*, *hatijac*, *lașcă*, *misarăș*, *notareș*, *sabău*, *toltiș*, srb. *bic*, *ciup*, *cliuc*, *cobăț*, *colnă*, *comoviță*, *crumpir*, *fălincă*, *fras*, *ficie*, *mastilă*, *pălugă*, *pecmez* etc.

În afară de masa materialului care poate îmbogăți sursele lexicografice (în special dicționarul-tezaur), sugestii valoroase de analiză vin dinspre modul exemplar de tratare a unităților frazeologice, înțelese extensiv ca îmbinări de cuvinte în care contează nu atât caracterul constant, *figé*, cât un anume tip de disponibilitate combinatorie, foarte asemănătoare cu conceptul coșerian de solidaritate lexicală¹⁶; menționăm, în acest sens, pentru abundența de contexte consemnate, intrări precum *cap* (~ de plug, ~ul locului, după ~, ~ în ~¹⁷, amet la ~, ameițit de ~, huieneală la ~, jugloi fără ~, bun de ~, ceafa ~ului, ceafa după ~, cu minte-n ~, copt la ~, dosul ~ului, huien la ~, mă lau pe ~, ne curățim ~ul, fruntea ~ului, mă leșii/leșui pe ~, osul ~ului, părul ~ului, părul de pe/din ~, se răcăie pe ~, mă spăl pe ~, ușor de ~), *da* (a «se»/«-și» ~) (~ apă, ~ canta-canta, ~ cute la coasă, ~ drumul, ~ foc, ~ luft, ~ muguri, ~ putere la foc, ~ turbu-n câni, ~ roată, ~ suflare, ~ ca orbul, ~ cu amnariul, ~ cu bățul, ~ cu cruțul, ~ cu gunoi, ~ cu peria, ~ de rău), *drum* (în ~, ~ bătut, ~ de fier, ~ în cruciș, ~(ul ăl) mare, ~ de asfalt, ~ de cară/care, ~ de care¹⁸, ~ de piatră, ~ de țară, întra/intră ~uri, întra crucea ~ului, ~uri abătute, ~uri crucișe, cruce de ~, crucea ~ului, curmătură de ~, curmătura ~ului, îi dai ~ul, despărțire de ~, despărțitură de ~, furcă de ~, furca ~ului, împreonare de ~ uri, încrucișare de ~, poarta de la ~, răscruce de ~, ușa/ușă (de) la ~, ușa ~ului), *piatră* (~ albă (de munte), ~ arsă, ~ băuță (albă), ~ brută, ~ d-amnar, ~ de acuperit, ~ de apă, ~ de codru, ~ de cremene, ~ de foc, ~ de gheață, ~ de marmure, ~ de (la) moară, ~ de/de la munte, ~ de scăpărat, ~ moale, ~ pentru amnar, piatra morii, baie de ~, bate piatra, carieră/cariere de ~, cleanț de ~, drum de ~, groapă de ~, hognă de ~, mină de ~, mormodol de ~, ocnă de ~, pică ~, ploaie cu ~, ștrampuc de ~) etc.

Precedată de două hărți (și anume *Numele oficial al localităților studiate*, respectiv *Numele popular al localităților studiate*) care, reluate ca atare în partea inițială a tuturor volumelor atlasului regional al Banatului, facilitează o reprezentare adecvată a distribuției fenomenelor lingvistice în spațiul lingvistic investigat, *Materialul lingvistic necartografiat* (p. 5–618) – secțiunea principală și cea mai consistentă a părții I a volumului – cuprinde liste de răspunsuri la Chestionarul NALR, care, date fiind variabilitatea lor relativ redusă și/sau distribuția lor spațială mai puțin elocventă, nu au fost selectate pentru cartografiere.

¹⁶ Eugenio Coseriu, *Solidarități lexicale*, traducere de N. Roievschi, în „Revista de lingvistică și știință literară” (Chișinău), nr. 5 (143), 1992, p. 37–52.

¹⁷ De fapt, *alb în ~*.

¹⁸ Repetat (vezi sintagma anterioară).

De regulă, fiecărei liste tematice îi corespunde o întrebare din chestionar; totuși, raportul nu este unul absolut biunivoc, dacă avem în vedere faptul că, în anumite situații de polisemie sau plurisemantism, autorii au optat, cu flexibilitate, pentru comasarea materialului sub un singur cuvânt-titlu, ca, de exemplu, în cazul lui *Văduv*^{1,2}, ce cumulează materialul corespunzător întrebărilor 631 și 632, la care s-a răspuns masiv cu același cuvânt atât pentru ‘veuf’, cât și pentru ‘divorcé’. În categoria teme duble se includ și hărți precum MCCXIV, care cuprinde informații despre africata arhaică *ɟ* în *zece* și despre aria africanizării palatalei inițiale în *gheață* (iar trimerile se fac la întrebările 1571 și 1610 din Chestionarul general).

În limitele generale ale aceluiași model consacrat în seria atlaselor românești regionale au gândit autorii-redactorii și modul de prezentare a materialului lingvistic în interiorul unui MN, compus, tradițional, din cuvântul-titlu, echivalentul în franceză al acestuia și numărul întrebării conform Chestionarului, urmate, sub I, de reproducerea întrebării conform aceleiași surse (cu unele excepții, când aceasta a fost adaptată la necesitățile și specificul anchetei); în secțiunea numerotată cu II sunt redată răspunsurile din anchetă, în transcriere fonetică sau literalizate/literarizate și sistematizate după anumite criterii; sub III apar completări ale informatorului cu privire la răspunsul principal sau din aria tematică a acestuia, în vreme ce sub IV figurează informații mai eteroclite, de la observații, explicații și completări aduse de anchetator sau de redactor la diverse materiale dialectale suplimentare; în fine, în aceeași secțiune este consemnat și materialul obținut în ancheta complementară realizată de Eugen Beltechi în localitatea Ocna de Fier, situată în apropierea punctului de anchetă 34 (Biniș, jud. Caraș-Severin). În ce privește corelațiile prezente în secțiunile I și IV ale multora dintre listele de tip MN, este de remarcat că acestea au funcții diferite: sub I apar eventuale trimeri la alte materiale de tip hartă sau MN cu informații conexe (de exemplu, într-o succesiune de două sau mai multe moduri și timpuri ale aceluiași verb, trimeri la harta sau lista de tip MN conținând o formă verbală de indicativ prezent, de pers. I, a II-a sau a III-a, cea pentru care Chestionarul prevede o întrebare indirectă cu formulare tipică; apoi, în situația întrebărilor vizând substantive sau adjective referitoare la indivizi de genul feminin din regnul animal, care survin – într-o formulare adversativă cu funcție diagnostică de tipul: „Dar dacă este parte femeiască/femeie?” – după întrebări similare cu privire la corespondentul lor masculin etc.), în vreme ce rubrica notată cu IV poate cuprinde, între altele, corelații cu alte materiale din volum sau din volumele anterioare, precum și trimeri la hărțile sintetice din partea a doua, în care sunt proiectate, selectiv, anumite fapte de limbă din respectivul MN.

În raport cu alte atlase românești regionale, care, pe urmele lui Emil Petrovici (în ALR II/1), se limitează la prezentarea răspunsurilor sub forma unor liste în cadrul cărora, dincolo de gruparea faptelor de limbă identice, singurul principiu este respectarea ordinii strict crescătoare a punctelor de anchetă, indiferent de numărul de ocurențe ale unei forme sau ale alteia, ALRR–Ban. inovează în sensul sistematizării „mai articulate”, organizarea materialului lingvistic privilegiind criteriul tipologic. În interiorul fiecărui tip, diferitele variante se ordonează după frecvență, iar, sub fiecare variantă, lista punctelor de anchetă în care s-a notat același răspuns este redată crescător. În situațiile speciale reprezentate, mai întâi, de răspunsurile multiple (în serie sinonimică), apoi de răspunsurile sintagmice, poziția acestora este în urma răspunsurilor simple (constând într-un singur lexem), prin subsumare față de tipul lexical inițial. Dimpotrivă, cuvintele din aceeași familie lexicală nu sunt grupate, ci sunt tratate ca tipuri diferite, apărând în succesiunea dată de numărul de ocurențe și de ordinea crescătoare a numărului punctului de anchetă.

Transcrierea fonetică – interpretativă, nuanțată – respectă modelul impus de ALR, apoi validat și chiar rafinat prin seria NALR/ALRR, cu o singură diferență, constând în

indicarea nuanțelor fonetice intermediare cu ajutorul unei bare oblice care, separând cele două grafeme, suplinește redarea clasică a acestei situații particulare prin suprapunere. Pe considerentul că „întreaga structură fonetică, fonologică și morfonologică a subdialectului bănățean (de sud-vest) se găsește bine documentată în hărțile analitice și sintetice publicate în volumele anterioare” (*Notă preliminară*, p. VII), autorii-redactori au privilegiat aici criteriile lexicale sau morfologice și, în consecință, au recurs la literalizare/literarizare (semnalată, la fel ca în ALRR–Mar., prin majusculare) ori de câte ori caracterul repetitiv al corpului fonetic al răspunsurilor înregistrate în diferite puncte de anchetă a făcut posibil acest tip de simplificare.

Substanța **părții a doua** a volumului al VI-lea este asigurată de cele 434 de hărți interpretative (426 de redactări) redactate pe baza celor mai relevante fapte de limbă din materialul necartografiat publicat în partea întâi a volumului curent (din Chestionarul general), la care se adaugă, la final, 55 de hărți (în 53 de redactări), realizate pornind de la materialul necartografiat (din Chestionarele speciale) publicat în volumul V. Complementaritatea celor două părți justifică opțiunea pentru esențializarea aparatului tehnic, redus aici la *Lista localităților anchetate* (p. XXXIX–XLII), *Abrevieri* (p. XLIII) și *Indicele alfabetic al cuvintelor-titlu. Hărți interpretative* (p. XLV–LXVIII). Evident, *Indicele alfabetic al termenilor* prezent în prima parte acoperă ca informație și partea a doua, unde cuvintele și formele pot fi urmărite în distribuția lor spațială, conexiunile realizându-se prin consultarea cuprinsului părții I, care conține informații corelative referitoare la „numărul chestiunii și al hărții interpretative”.

Având calitatea de a fi „interpretative”, aceste hărți au la bază în mod firesc o operație preliminară de tipologizare în urma căreia fiecărui tip (și subtip) i se atribuie o anumită manieră de reprezentare pe hartă. Autorii-redactori au optat, în funcție de configurația particulară a hărții, pentru simboluri grafice alb-negru (utilizate în redarea ariilor izolate sau fărâmițate), apoi pentru linii cu rol de isoglose/isofone/isomorfe și, probabil cel mai frecvent, pentru notarea variantei (lexicale, fonetice, morfologice) pe hartă, în mijlocul ariei pe care o ocupă (ultimele două variante de reprezentare, adesea combinate, fiind adecvate pentru arii mai întinse și mai omogene). De fapt, combinația tuturor variantelor de reprezentare este o situație curentă, ca, de exemplu, în harta CMXCVI. *Termini pentru TENCUIALĂ*, în care variantele fonetice și lexicale sunt marcate prin simboluri (alese cu atenție pentru a sugera similarități tipologice: cerc pentru *tencuială* și variante, triunghi pentru *mortar* și variante, pătrat pentru *maltăr* și variante, romb pentru *văcăluială*), prin arii conturate și, în fine, prin scrierea formei direct pe hartă.

Un rol important în orientarea tematică este asigurat de menționarea consecventă a întrebărilor din chestionar, indicate în partea de jos a fiecărei hărți, ceea ce compensează în mod convenabil absența unei duble corelații, prin trimiteri nu doar de la planșele MN la harta interpretativă, ci și de la harta interpretativă la MN. De un interes deosebit este apoi un al doilea set de corelații, care le dublează pe cele la numărul întrebării cu trimiteri la hărți, analitice sau interpretative, din alte volume (ca, de exemplu, h. CMLI. *Alternanța ă : e în formele de ind. prez. 1 și 2 ale verbului A ARĂTA*, cu trimitere la î. 364. *Arăt (cu degetul)* (ind. prez. 1–6), apoi la h. 657. *Să arăt (cu degetul)* (conj. prez. 1–3) și h. DCLII, din vol. IV, p. 59).

Sintezele tematice de tip MN se caracterizează în genere, din punct de vedere variațional, printr-o diversitate redusă a materialului, iar din punct de vedere diatopic, printr-o distribuție teritorială mai puțin elocventă, de aceea faptul că volumul al VI-lea al NALR/ALRR–Ban. prezintă un asemenea echilibru între partea întâi (cuprinzând materialul necartografiat) și partea a doua (dedicată în marea ei majoritate proiectării pe hartă a faptelor de limbă din prima parte) este o performanță în sine. Departate de a limita lectura, această canalizare a atenției spre elementele reținute de autorii-redactori spre a fi interpretate

cartografic se constituie într-o invitație la căutarea de noi perspective, în mod categoric posibil. La fel de posibilă este și dubla relevanță – fonetică și morfologică, fonetică și lexicală, lexicală și morfologică – a hărților, cuprinse, din cauza unor constrângeri formale, fie la o categorie, fie la alta din *Indicele alfabetic al cuvintelor-titlu*.

În ciuda convingerii autorilor, sugerată cu modestie în *Nota preliminară* (p. VII; vezi *supra*), că volumul de față aduce puține date noi în comparație cu precedentele, cantitatea de trăsături tipice (absolute sau relative)¹⁹ cu caracter diagnostic ilustrate în hărțile interpretative din partea a doua este considerabilă (conservarea unor arhaisme fonetice, ca *df*, *ĝ* – ulterior fricativizat – sau *ń*; fricativizarea africatelor; conservarea labialelor; sufixul *-oń/-oańe*; formele tari ale unor verbe, precum *să cine*, *să grape*, *să mânce*; auxiliarul *reaș* al condiționalului prezent; diverse lexeme specifice etc.), ceea ce poate contribui la o ilustrare mai amplă și mai complexă a specificităților acestei arii dialectale.

Pentru autorii NALR/ALRR–Banat s-a încheiat o etapă, încununată de succes. Pentru specialiștii în dialectologie românească se deschide o nouă eră, în care materialele înregistrate în anchetele pentru a doua generație de atlase lingvistice românești (atlasele regionale) sunt din ce în ce mai aproape de obiectivul de a fi publicate integral.

Luminița Botoșineanu

Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide”

Academia Română, Filiala Iași

(lumi.botosineanu@gmail.com)

Mic dicționar toponimic al Moldovei (structural și etimologic), vol. II, partea a 2-a, *Toponime descriptive*, Daniela Butnaru, Dinu Moscal, Ana-Maria Prisacaru, Vlad Cojocaru (autori), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2021, 396 p.

Lucrarea reprezintă partea a doua a celui de-al doilea volum din prestigioasa serie *Tezaurul toponimic al României. Moldova*, realizată de colectivul Departamentului de toponimie din cadrul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, Iași. Dicționarul cuprinde inventarierea, disocierea și analiza toponimelor descriptive reprezentative ale provinciei Moldova (de pe actualul teritoriu al României).

Metoda lexicografică abordată, cea structurală, a fost enunțată și exemplificată de Dragoș Moldovanu, atât inițiatorul, cât și coordonatorul seriei, într-o sumă de lucrări de specialitate deosebit de semnificative; menționăm, ca exemplu, *Teoria câmpurilor toponimice (cu aplicație la câmpul hidronimului MOLDOVA)*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010, premiată de Academia Română cu distincția „Timotei Cipariu” în anul 2012. Spre deosebire de alte dicționare toponimice, unde denumirile sunt redactate strict alfabetic, *Micul dicționar toponimic al Moldovei (structural și etimologic)*, în continuare MDTM, prezintă numele de locuri în cadrul unor câmpuri toponimice – abordare inovatoare care permite o viziune diacronică asupra formării acestor câmpuri în urma unor procese structurale (*polarizare* și *diferențiere*) sau non-structurale (*extensie* și *restricție*). Se remarcă amprenta înaltului profesionalism imprimat echipei de regretatul

¹⁹ În termenii lui Ion Gheție, *Cu privire la repartiția graiurilor dacoromâne. Criterii de stabilire a structurii dialectale a unei limbi*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XV, 3, 1964, p. 317–346.